

ՄԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ՌԻՍՈՒՑՈՒՄԸ
ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՖԱԿՈՒՆԵՏՈՒՄ

Ե. Ա. Միրզոյան

Աշխատանքում ներկայացված են գյուղատնտեսության բաժնում սովորող ուսանողների մասնագիտական բառարանային հարստացման և կառավարված խոսք կառուցելու հմտությունների զարգացմանը միտված լեզվական վարժությունների նմուշներ, որոնց կատարմամբ կօգնի ուսանողներին մասնագիտական վարժություններում բարձրագույնն ուղղված գիտելիքների տիրույթում անհատական գործնականում:

Հայոց լեզվի ուսուցումը ոչ մասնագիտական ֆակուլտետներում յուրահատուկ մեթոդներ է պահանջում: Այստեղ հատկապես պետք է ուշադրություն դարձնել ոչ միայն ուսանողի բառարանային զարգացմանը, կառավարված խոսք կառուցելու հմտություններին, այլև տարածական վարժություններով նպաստակալաց աշխատանքները պետք է տանել մասնագիտական բառարանային ձևերում անհատական ուղղությամբ:

Մասնագիտական բառարանային տիրույթները ոչ միայն հարստացնում է ուսանողի ակտիվ բառարանային և զարգացնում խոսք կառուցելու հմտությունները, այլև օգնում է գիտականորեն ու համակարգված յուրացնելու մասնագիտական առարկաներից հանձնարարված նյութը: Հետևաբար, հայոց լեզվի ուսուցումը ոչ մասնագիտական բաժիններում ունի և՛ տեսական, և՛ գործնական նպատակներ:

Մասնագիտական բառարանային զարգացման ուղղությամբ տարվող աշխատանքներից առանձնապես արդյունավետ է խոսքի նմուշների խնամքով քննարկումը: Գնդարվմանական և գիտական ոճերին բնորոշ տեքստերը պետք է ունենան ոչ միայն մասնագիտական կողմնորոշում, այլև զարգացնեն ուսանողի ճանաչողական (էվիստոնի)-իմացական կառուցվածքները, խթանեն հայերենախոսական զգացմունքների դաստիարակությունը: Այսպես օրինակ՝ գիտական հետևյալ տեքստը՝ *Հայաստանի Հանրապետությունում կազմված է պատկազմաբանության տակ առնված բույսերի և կենդանիների հատուկ զանգ, ուր տեղ են գտել գորշ արջը, անդրկովկասյան ընձառյուծը, բնգռայուն այծը, վայրի ոչխարը, մորուսավոր արծիվը, ճարտերը, մեղուները, մեղուները, թիթերները, թռչունները, ինչպես նաև գլխին, ճեմնյին և մի շարք բուսատեսակներ: Հաստիկ ուշադրություն են պահանջում՝ դեղաբույսերը, որոնցից շատերը անհետացման եզրին են: Հայաստանում աճող դեղաբույսերից են՝ աղբյուրազի, արքրնկույզ, անանուխ, ավելուկ, բանգի, բարձմենյակ, գազ, դաճառու, եղան լեզու, եղինգ, ծնեքնի, թանթրվենի, կատվախոտ, հալսիցիլա, դանձյամբ, մատառտակ, մղանուժ, մարիամխոտ, ձիաձու, կատվալեզու, հազարտերևույ, ալսանդ, տոշու, տարտակ, խոճկորիկ, փիփկոր, օճառախոտ և այլն (1), բացի մասնագիտական տերմինների՝ բույսերի, կենդանիների ու թռչունների նոր, իսկ նրան անվանումներ մատնանելուց, ճանաչողական լայն գիտելիքներ է տալիս, դաստիարակում հայաբնակչության զգացումը հայրենիքի ու նրա բուսական ու կենդանական հարուստ աշխարհի հանդեմ:*

Բառարանային զարգացման թափանցիկ վարժություններ կարելի է հանձնարարել մեր ներկայմասի բուսական հարուստ աշխարհը ներկայացնող հետաքրքիր տեքստերից, ինչպես օրինակ՝ Արցախի խոլերից ունեցող համարվող թթենին նկարագրող հետևյալ տեքստը՝ *Անիշենի ժամանակներից Արցախի բնակիչները զբաղվում են թթաբուծությամբ և պատահական չէ, որ թթենին դարձել է դարաբարձու կանյիք ուղեկիցը: Օտարվել է անշուք, անհեղատիկ և անուստ երկու ներկայախմբի ընթացքում անշուքահամ պտուղ է տալիս մարդկանց: Հեռու մարդիկ նրան կոչում էին կանյիքի ծառ: Թթենին նաև հին աշխարհի բժշկության մեջ մի ամբողջ բուսական դեղատոն էր, դրան զուսբարձ անհիտությունից մեծաքանակ իսկ փայտը նրաժշտական գործիքների համար հազվագյուտ էր և անփոփոխելի: Նրանք գործում էին ձորալաններում և ձորալանների և քերների վրա: Նրանք իրենց արմատներով պահում էին հողը:*

Մեր պապերը *չափազանց* խելոք են վարվել՝ թթենին տնկելով՝ այնպիսի տեղերում, որ բոլորովին պիտանի չէ ոչ՝ արջի, ոչ՝ խոտիարքի համար: Այդպես սիրելի՛ փայփայել են թթենուն, նրեն չեն տվել նրան, առանձին խնամք չեն տարել, պաշտամուք են ունեցել խանութա-խաղաղ թթենիների հանդեպ, և հրաշք ծառերը գորացել են Ղարաբաղում՝ միշտ վարձառատույց լինելով իրենց տերերին:

Շղակ այնպես, որ Ղարաբաղի արքայական թթենու աղբիքների վրա են ցուր մարդիկ: Արգելվեց թթի օդու արտադրությունը: Մարդկանց ձեռքն ու ոտը թուլացավ, չէ ինչ անառ, նրե թթենու աղբիքներում չհնչեն թուր թափողների ձայները, չբարձրանա օդեղոման «գափողների» ծովը:

Ղարաբաղի թթի օդին «Մամագոն» չէ: Հնում մարդիկ նրան կոչում էին կյանքի ծառ, աղբատի կջան կոկ, աղբո՞րի կայք (2):

Նման տնքստերը հնարավորություն են տալիս իրականացնել նաև բառագիտական և ռճարանական բնույթի այլևայլ առաջադրանքներ, ինչպես օրինակ՝ ընդգծված բառերը փոխարինել հոմանիշներով, տնքստից դուրս գրել դարձվածքները, բացատրել իմաստները և այլն:

Գնդարվեստական գրականությունից ընտրած չափածո հատվածները ևս նպատում են մերոհիշյալ նպատակների իրականացմանը:

Գիշերային ջրտուփի ժամն է, լուսին մեջ կայնած,

Մշակն անքուն կը սպասե՛ր, ուրը թոփի, բաժնի ուսին.

Պարսեղներուն վրա կ'իջնե՛ թնթա թողք մը միգամած,

Ու ծորիղներ՝ լուսնակով արբշտ անվերջ կը խոսին: (Մ. Մեծարենց)

Մասնագիտական բառապաշարի զարգացմանն են միտված նաև իմաստաբանությունից հանձնարարվող առաջադրանքները: Ինչպես գիտնք, իմաստաբանությունը բառագիտության հետաքրքիր բաժինն է, և ուսանողները աշխուժությամբ են ուսումնասիրում այն: Այս բաժնից կարելի է հանձնարարել հետևյալ առաջադրանքները.

1. Կազմել հոմանիշային շարքեր.

ա) Երամ, անթոց, թոնրատուն, գազպն, բրդոտ, սանձափուկ, տարմ, գեղմավտ, թոնրախառնիչ, հացատուն, մանանա:

բ) Այծուտ, խաչկծղել, ծվկալ, եղջուր, լամա, բուսաջուր, թաղոտ, մակար, խոշակնի, կտուղ, թուրմ, նրբա, գեղգնլալ:

գ) Ագրոնոմ, խոտհարք, կաղին, շոհիք, այլպան, տկողին, ագրար, մարգագետին, լորձուր, բարձր, նոնային, գյուղատնտես, ագտոնիչ, հողատեր, ագրոքիմիա:

դ) Ագատուկ, դաժժ, արդնիկ, աղամաթենի, անանուխ, անդուսքնե, աշխեն, բրաբիտ, դանդուղ, տատակափուշ, կուժկոտրուկ, քանան, մշկենի:

ե) Սապատ, ցցվածք, սակառ, սարդ, կարկառ, ծագել, կողով, պորտ, սարավանդ, սնը, սնըն, սկզբնավորվել, տոմս, սիզավնտ, ցնդ, խոտառատ, խոտամարգ, սինի (3):

Ձուլադրելով ծանոթ բառը անծանոթին՝ ուսանողը մասնագիտական բազատրական բառարանի օգնությամբ ափսոսում է նոր բառեր և գործածելով կապակցված խոսքում՝ մոտապահում:

2. Գրել տրված համանունների իմաստները և օգտագործել նախադասություններում:

Աղամաթենոք, ակոսահատ, ակը, աղորիք, անչաք, դնկան, թոռ, իշխան, ագոխ, լոռ, խոլ, ծաղկել, քոս և այլն:

3. Բացատրել հետևյալ հաբառներների իմաստները. Այոճ-աղոց, այգաբազ-այգնաբազ, գինաբույժ, գինաբույժ, դաժժ-դնդ, խաչեն-խաչեն, ղմակ-ղմակ, մոլոկ-մոլոկ, քաղցու-քաղց, մրիկ-մրիկ, շնամ-շիրմ, ման-մանչ, սակառ-սակը, ֆնրա-ֆիրմա, նշդար-նշտար, սմբակ-սմբուկ, օրան-օրան և այլն:

Ժողովրդական բանասիրության բազմաթիվ նմուշները, առածները, ասացվածքները, թևափոր արտահայտությունները, ասույթները, ինչպես օրինակ՝ Ով՝ մշակում է իր հողը, փոխի կշտան հացով (Աստվածաշունչ): Կայում աշխատող նգան դունչը չկապն (Աստվածաշունչ): Ինչպես կարող է ճանաչումն նգը ունենալ, նրա աննգը է բնությունը (Դավիթ Անհաղթ): Այն ազգը, որ չունի հող և նրկի, նրեք չիտա, որ պիտի հարստանա (Մաթեանյան): Ինչ ցանն, այն կինն: Զարից հաց քանն: Փորձված թանը անփորձ մանկից լավ է, դարձվածքներն ու դարձվածային միավորները ևս զարգացնում են ուսանողի լեզվատնտեսությունը և նպատում մասնագիտության հանդեպ հետաքրքրություն և ձևավորելուն:

Առանձնապես ուշադրություն պետք է դարձնել գյուղատնտեսական որոշ տնրմիներին բարբառային անվանումների գրական համարժեքներին ուսուցմանը: Ղարաբաղի բարբառն ունի գյուղատնտեսական, նրկագործական տնրմիների ուրույն բառապաշար, որը հիմնականում փոխառություն է արևելյան լեզուներից: Նման բառերի գրական տարեկանը մատնանշող վարժությունները կօգնեն ուսանողներին՝ մոտապահել դրանք:

Գտնել բարբառային ձևերի գրական համարժեքները.

ա) դարպազ, լյուլի, օրաղչին, մաշառ, ակիշ, մալա, մաշա, գիդաբիք, ծիբան:

Խիզար (մծ աղոց), ունիլ, մանգաղ, գնդանդ, նդան, հազիան, կրանկառնիչ, բրիչ, լոսոց:

բ) ճնդժեղ, տնջիլ, սափի, քալամ, յոնջա, տնխը, վուլուկ, կրկուկ, սեճն, գաճքան, տարեկան, կնձմուկ, նանա, դրդալի, կոխտկոտնը, խոտնը:

Աշորա, կաղամբ, համնմ, առվույտ, ճարճատուկ, առի-չինաղի, ավելուկ, սինդուկ, բրդում, ցունդառ, նգիստագորեն, անանուխ, դաժժ, գաղտնիք, ալոճ, որոց (4):

Ինչպես հայտնի է, ծուխները նդել և մնում է հայերենի բառապաշարի հարստացման աղբյուրներից մեկը: Այն ծառայում է նաև որպես միջնորդ լեզու. փոխառյալ շատ բառեր հիմնականում բառապաշար են ներմուծվում ժամանակի միջոցով:

Գյուղատնտեսության բնագավառից հայերենի բառապաշարում կան մի շարք փոխառյալ մասնիկներ՝ ագրո-, բիո-, գրո-, էկո-, էքս-, տրանս-, հիդրո-, միկրո- մասնիկներով, ինչպես՝ ագրոթագալ, ագրոտոպերա, ագրոտոխնիկա, բիոտեխնիկա, բիոաֆերա, բիոտիպ, բիոգենոցենտր, գրոտոգիա, գրոտոխնիկ, էկոլոգիա, հիպերտենզիա, մելոֆագոգ, էքսպլանտացիա, տրանսպլանտացիա և այլն (5), որոնց հայերեն համարժեքների ուսուցումը ևս կհարստացնի ուսանողների մասնագիտական բառապաշարը:

Ուրախությամբ պետք է նշել, որ վերջին տարիներին հրատարակված գյուղատնտեսական բնագավառի գիտական գրականության մեջ փոխառյալ շատ բառերի հետ տրված են և նրանց հայերեն համարժեքները: Ուսանողներին այս կարգի բառերի հայերեն համարժեք ձևերը սովորեցնելու նպատակով կարելի է հանձնարարել հետևյալ վարժությունները:

1. Գտնել տրված բառերին համարժեք հայերեն բառը:

ա) Անանաս, ռուսանց, բառբաբ, բնկադոնա, մանդարին, բանան, սնդեղյա: Արքայախնային, վարձաձեռք, արքայախնձոր, գնդեկուռի, աղամբոց, սատանայի ճուղան, մամուտածառ:

բ) Էկոտոպիա, էքսպերիմենտ, սալոլ, ֆենոլոգիա, տրոխիա, պրոտոպլազմա, ֆիտոֆտորոզ, ինտեգրացիա:

Դրամական օժանդակություն, ներդիտում, փորձ, նախանյութ, մնացորդ, բուսամակարոյժ, ամբողջացում, բնապահպանություն:

գ) Վնգնացիա, շիշակ, դսիլանտ, գրադացիա, ֆիտոֆագ, էկոլոգիա, ֆլորա, ֆաունա, ռեյինգ, ֆալս:

Գերակշիշ, բուսածուռ, վնասատու, մակերևութապատկեր, մեկամյա գառ, աստիճանավորում, բնապահպանություն, այծսամարդ, կենդանական աշխարհ, բուսական աշխարհ:

2. Բառապաշարից առանձնացնել փոխառյալություններն ու օտարաբանությունները:

Բիզնես, ակտրես, ջունգլի, առֆալտ, մարշալ, պուրյա, օլիմպիադա, էմբրիո, մարքեթինգ, ինֆորմացիա, լիթարգիա, օնկոլոգ, բիոլոգ, ագրոկուլտուրա, պերիտոլոտիսմատում, սրբոլոգիա, սիսպոտոմ, մադամ, օնոլոգեն, էպիդեմիա, էրիտրոցիտ, հեմոլոգին, զեն, հեմոլիզ, հիպնոս, հիպնոտիկա, կլոն, պլանկտոն, օրանգուտան:

Ժամանակակից հայերենը հարուստ է գյուղատնտեսության ոլորտին առնչվող նորաբանություններով, և գյուղատնտեսության բաժնի ուսանողները պետք է տեղեկացված լինեն այնպիսի նոր բառերի, ինչպիսիք են՝ անասնագրություն-անասունների նկարագրություն, անտանձարակ-անասունների հիվանդության համաճարակ, անասնաբարդ-անասունների ջարդ աշարհ, ագրոպրոտապիդոս-գյուղատնտեսական գիտելիքների տարածող, անտանակներ- անտառի բարիքներով սնվող, կերակրվող, բժատկ-բժաշկվող կտրվ, գինեմոմ-գինի ստանալու համար անկաժժելու համք, դեղագործում-դեղ ցողել, շաղ տալ (ինքնաթիռից), ծառաջարդ-ծառերի ջարդվել, հատվել ծիծեղում-որոշ սննդամթերքների ծխեցում, չորացում և այլն (6):

Մասնագիտական բառապաշարի զարգացմանն ուղղված նման առարքերույթ վարժությունները, անշուշտ, կնպաստեն գյուղատնտեսության բաժնում սովորող ուսանողների մասնագիտական վարպետությանը:

Այսօրվա ուսանողը, ունենալով ինքնուրույն մտածելու, մտահանգումներ կատարելու ունակություններ, օգտագործելով իր ստեղծագործական կարողությունները, լավագույնս տիրապետելով իր մասնագիտությանը, կդառնա մեր հասարակությանը ակտիվ կառուցողներից մեկը:

Резюме

В статье представлены образцы лингвистических упражнений для студентов, обучающихся в аграрном факультете, с целью обогащения профессионального лексического запаса и приобретения навыков связной речи. Выполнение таких упражнений поможет обладанию навыками и повышению профессионального мастерства студентов данного факультета.

Ծանոթագրություններ

1. Ա. Փարսադանյան, Գիտելիքների շտեմարան, Եր. ՎՄՎ-Պրինտ, էջ 207, 2003:
2. Ե.Միրզոյան, Հայոց լեզու, Գործնական աշխատանքների ձեռնարկ գյուղատնտեսության բաժնի ուսանողների համար, Դիզակ, Ստեփանակերտ, էջ 11, 2007:
3. Ա. Մոյրիպյան, Հայոց լեզվի համանիշների բառարան, Եր. 2003:
4. Ե. Միրզոյան, Հայոց լեզու, Գործնական աշխատանքների ձեռնարկ էջ 22:
5. Ն.Օհանյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի բառապաշարը և նրա հարստացման միջոցները, Եր., ԳԱ հրատ., էջ 204, 1982:
6. Մ. Էլյան, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Եր., Նաիրի, 2002:

ԱրՊՏ, Հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոն